

ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА МИСАО У СРБИЈИ XIX И XX ВЕКА

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА

„ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА“

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Volume CLXXXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 44

SOCIAL, POLITICAL AND SCIENTIFIC THOUGHT
AND ACTIVITY
OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE HELD ON MARCH 29TH 2019

Accepted for publication at the 2nd Session of the Department of Social Sciences,
held on June 25th 2019, after being reviewed by
academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

Editor

Academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE, 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Том CLXXXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 44

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ
ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА ОДРЖАНОГ 29. МАРТА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II скупу Одељења друштвених наука,
одржаном 25. јуна 2019. године, на основу реферата
академика Косте Чавошког и Александра Костића

Уредник

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД, 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура и коректура
Невена Ђурђевић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампа
Службени изданик, Београд

Тираж
400 примерака

ISBN 978-86-7025-848-8

САДРЖАЈ

Реч уредника	9
Драган Симеуновић: <i>Особености његове политичке мисли и дела Драгољуба Јовановића</i>	13
Dragan Simeunović: <i>The Specificity of Political Thought and Activities of Dragoljub Jovanović</i>	
Зоран Р. Томић: <i>Драгољуб Јовановић о уставном питању – Поводом Нацрта устава ФНРЈ</i>	39
Zoran R. Tomić: <i>Dragoljub Jovanović about Constitution – On the Draft Constitution of FPRJ</i>	
Дарко Надић: <i>Еколошка мисао Драгољуба Јовановића</i>	49
Darko Nadić: <i>Environmental Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Срђан Јовановић: <i>Економска мисао др Драгољуба Јовановића</i>	61
Srdan Jovanović: <i>Economic Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Драган Веселинов: <i>Три недоумице Драгољуба Јовановића – Његова „Аграрна политика“ (1930) и други текстови, његова Народна сељачка странка (1940)</i>	77
Dragan Veselinov: <i>Three Dilemmas of Dragoljub Jovanović</i>	
Мира Радојевић: <i>Драгољуб Јовановић и хрватско питање (1924–1941)</i>	91
Mira Radojević: <i>Dragoljub Jovanović and the Croat Question (1924–1941)</i>	
Александар Животић: <i>Драгољуб Јовановић и СССР (1939–1941)</i>	139
Aleksandar Životić: <i>Dragoljub Jovanović and the USSR (1939–1941)</i>	
Ивана Дамњановић: <i>Драгољуб Јовановић и Шпански грађански рат</i>	155
Ivana Damjanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Spanish Civil War</i>	
Драгомир Бонџић: <i>Драгољуб Јовановић и Београдски универзитет</i>	169
Dragomir Bondžić: <i>Dragoljub Jovanović and University of Belgrade</i>	
Александар Стојановић: <i>Драгољуб Јовановић о десничарима српској и југословенској националној усмерења</i>	187
Aleksandar Stojanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Political Right-Wing of Serbian and Yugoslav National Orientation</i>	

Слободан Селинић: Драгољуб Јовановић у Народној скупштини ФНРЈ 1945–1947.	201
Slobodan Selinić: <i>Dragoljub Jovanović in National Assembly of FPRY 1945–1947</i>	
Александар В. Милетић: Драгољуб Јовановић и Милован Ђилас: сукоб политичких концепција	221
Aleksandar V. Miletić: <i>Dragoljub Jovanović and Milovan Đilas: Conflict of Political Conceptions</i>	
Наташа Милићевић: Судбина „сапућника револуције“: Драгољуб Јовановић између интеграције и репресије (1944–1947)	235
Nataša Milićević: <i>A Destiny of a “Fellow Traveller of the Revolution”: Dragoljub Jovanović between Integration and Repression (1944–1947)</i>	
Срђан Јовановић: Мој деда Драгољуб Јовановић.	249
Фотографије и документи.	257

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове који су саопштени на скупу „Друштвена и научна мисао Драгољуба Јовановића“ који је одржан 29. марта 2019. године у Српској академији наука и уметности. Скуп је одржан у оквиру циклуса „Друштвена и политичка мисао у Србији XIX и XX века“ који је својевремено покренуо академик Михаило Марковић, а који је организовао Одбор за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука Српске академије наука и уметности.

Поменути циклус инициран је са циљем да се осветли друштвени и политички живот Србије у времену које је претходило њеном стварању као самосталне и међународно признате државе у XIX веку, али и времену када је убрзаном модернизацијом настојала да се прикључи европским државама усвајајући њене вредносне и друштвене стандарде и у коме су све до Првог светског рата постављане координате вредносног, политичког, научног и образовног система Србије. Кроз појединце који су били предмет скупа поменутог циклуса назире се један заборављени, а неретко и свесно потиснути период српске историје у коме су постављени јасни циљеви који су реализовани несебичним прегалаштвом и лојалношћу државном циљу, без обзира на многа неслагања и сукобе. Чудним токовима историје Србије у XX веку многи од тих појединаца су заборављени, потиснути из колективног сећања, а неки су проглашени државним непријатељима, као што је то био случај са Слободаном Јовановићем. Таквим историјским током, који је у многим случајевима био свесно усмераван, у колективном сећању прекинут је континуитет српске историје у последа два века. Без тог континуитета, уз радикалне заокрете који су често били трагични, а понеки и недовољно јасни, тешко је разумети време у коме живимо јер нам се чини да се догађаји чији смо сведоци одигравају први пут, да немају своју историју, а ако је имају, она не сеже даље од неколико деценија у прошлост. Нисмо свесни да смо сведоци и учесници процеса дугог трајања који имају своје константе и цивилизацијске међаше у историјском вртлогу који може изгледати хаотичан и понекад тешко разумљив.

Српска историја од почетка XIX века као да је подељена у неколико светова који су бескрајно удаљени једни од других. Историја Србије до Првог светског рата потиснута је стварањем Југославије, а оба периода потиснута су и вредносно негирана после Другог светског рата, да бисмо у садашњем времену збуњени, идеолошки подељени, танког и супротстављеног вредносног система покушавали ове раздвојене светове да спојимо у целовиту слику коју не разумемо до краја. Ипак, у меандрима српске историје постоји континуирани ток чудесних узлета, али и несхватљивих заблуда и странпутица који, сагледани у целини, чине јединствено историјско ткиво из кога би се могле извући многе поуке и избећи будуће странпутице и трагични исходи којима је обиловала српска историја у XX веку.

Историја Србије о којој је овде реч није била условљена само глобалним политичким и геостратешким векторима. У великој мери она је била одређена делањем појединаца који су је, у већој или мањој мери, усмеравали у одређеним, често супротстављеним правцима. Хоризонти разумевања глобалног положаја у коме се налазила Србија у времену после стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и Југославије, били су до те мере различити, често инкомпатибилни, да је данас тешко уочити јединствену нит у којој би српски национални интерес био неупитна константа. И тако је остало до данашњих дана.

Политичка елита Србије XIX и XX века била је добрим делом и интелектуална елита. Сетимо се Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, Слободана Јовановића, Симе Марковића и других значајних интелектуалаца који су обележили политички живот Србије у распону од једног века. Међу њима је свакако и Драгољуб Јовановић, који је докторирао на Сорбони и већ у раној младости се укључио у политички живот, залажући се за трансформацију села и сељаштва, што ће до краја његовог активног политичког деловања остати непромењена путања којом се кретала његова научна и политичка активност. Демократа по убеђењу, није био по вољи владајућих система ни у предратној ни у послератној Југославији. И управо то убеђење, тачније, аутентично инсистирање на демократским узусима довешће га у сукоб са свим владајућим гарнитурима пре и после Другог светског рата. Био је затваран и у Краљевини Југославији и у социјалистичкој Југославији. И управо у тој чињеници крије се морална константа, тако ретка међу политичарима. Не одступајући од својих начела, био је спреман да поднесе све консеквенце које су та начела захтевала.

Остаје, међутим, дилема да ли је не одступајући од својих начела, за која је платио високу цену вишегодишњом тамницом и изолацијом у послератној Југославији, показао извесну политичку наивност, или је, знајући у каквом се оружењу налази, свесно одабрао свој пут знајући за његову цену и тако јавно и јасно оцртао карактер предратне и социјалистичке Југославије. Одговор на ово питање је већ сада могуће наслутити. Драгољуб Јовановић је био, рекло би се, и једно и друго. Начела којим се руководио у

свом политичком деловању нису му дозвољавала да прихвати улогу кетмана и настави своју политичку активност, без обзира на моралну цену. У том смислу би се могло рећи да је био политички наиван јер политички *modus operandi*, како је то приметио Макијавели, не укључује моралне консидације. Са друге стране, морална константа Драгољуба Јовановића остаје репер за све девијације система у којима је живео, без којег би оне можда биле мање уочљиве или не би биле на тако драстичан начин исказане.

Управо из тих разлога Драгољуб Јовановић не сме да буде предат заборава као што је то деценијама био. Скуп који му је Српска академија наука и уметности посветила и зборник који је пред нама тек су мали допринос да до тог заборава не дође.

Александар Костић

СУДБИНА „САПУТНИКА РЕВОЛУЦИЈЕ“:
ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ ИЗМЕЂУ ИНТЕГРАЦИЈЕ
И РЕПРЕСИЈЕ (1944–1947)*

НАТАША МИЛИЋЕВИЋ

Институт за новију историју Србије, Београд

Драгољуб Јовановић је био веома истакнута интелектуална и политичка фигура првих послератних година. Он је био симбол „сапутника револуције“. Овај појам су први пут употребили бољшевици да опишу некомунистичке интелектуалце који су сарађивали са револуционарним режимом. Јовановић је био „кооптиран“ пре свега због свог политичког значаја, јер је био вођа Народне сељачке партије. Западни савезници су захтевали од југословенских комуниста да укључе „некомпромитоване“ некомунистичке интелектуалце и политичаре, да би доказали демократски карактер њихове владавине. Они су били тек и једва толерисани. Од оваквих политичара, Јовановић је био најприхватљивији због своје левичарске сељачке идеологије, добрих односа са комунистима пре рата и „доброг држања“ у рату. Јовановић се надао да ће бити више од „сапутника“ Револуције. Иако су он и његова партија пришли Народном фронту, покушао је да сачува аутономију. Био је веома забринут због превише бруталне репресије режима. Постојала су два периода у краткотрајној сарадњи Јовановића и комуниста. Први је трајао од ослобођења до првих избора крајем 1945. године. Други период је обухватио 1946. и 1947. годину. Током првог периода био је одани „сапутник“. У другом периоду, постепено је престајао да „путује“ заједно са комунистима. Он је све отвореније и оштрије критиковао режим. То његово „путовање“ завршило се у затвору. Нови режим после тога више није могао да поднесе ни блага критичка мишљења.

Кључне речи: комунисти, „сапутници револуције“, грађанска опозиција, Драгољуб Јовановић, компромис, сарадња, интеграција, репресија

Драгољуб Јовановић заузима посебно место међу политички активним интелектуалцима који су деловали у политичком и друштвеном животу у првих неколико година после Другог светског рата. Он је, као истак-

* Рад је настао у оквиру пројекта „Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници“, (№ 47027), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

нути грађански политичар и интелектуалац, постао због свог деловања и својеврстан симбол читаве једне групе политичара и интелектуалаца, које су још бољшевици звали „сапутницима револуције“.¹ Та група је обухватала оне личности које нису припадале Комунистичкој партији Југославије, али су је својом активношћу подржавале и учествовале у остваривању њених циљева. То је био и пут за сарадњу и интеграцију у „ново друштво“ које су изграђивали комунисти. Сам пут био је саздан од вишеслојених компромиса појединаца са самим собом, са групом (социјалном, политичком...) којој су припадали, али и са Комунистичком партијом, као главном снагом друштва. Дешавало се, међутим, да после краткотрајне сарадње дође до немогућности личног компромиса и сарадње, што је водило неслагању и сукобу са мерама и циљевима Комунистичке партије. Тада је следио притисак Партије и власти, а потом политичко и друштвено искључивање, односно затварање. Један управо такав пример јесте и Драгољуб Јовановић, вођа Народне сељачке странке. Његова интеграција у „ново друштво“ била је краткотрајна, за разлику од, на пример, других грађанских интелектуалаца попут Александра Белића, Марка Ристића, Исидоре Секулић.... Била им је и различита подлога интеграције. Јовановић је у себи спајао политичара и интелектуалца, али је сарадња и интеграција била одређена његовим политичким деловањем, за разлику од напред поменутих интелектуалаца, чија је интеграција била засновала на угледу, знању и стручности.² А дужина сарадње и укључивања у политички и интелектуални живот „новог друштва“ зависила је, без обзира на сличности идеолошких и политичких циљева појединих политичара са комунистима, у овом случају Драгољуба Јовановића, преваходно од нове југословенске власти, односно Комунистичке партије као доминантне снаге те власти. Она је одређивала оквир сарадње и наметала правила која је требало поштовати. Ту одступања скоро да није могло бити, јер би се у противном и сарадња завршила.

Снаге окупљене око Комунистичке партије Југославије су већ после ослобођења Београда, у јесен 1944, биле довољно моћне, са поседовањем свих најважнијих инструмената (војска, органи безбедности, народноослободилачки одбори, земаљска антифашистичка већа и њихова представништва, Национални комитет ослобођења Југославије и Председништво Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије) да своју визију друштва преведу у стварност. А у тој визији није било места за грађанство и грађанске снаге као главног класног и политичког непријатеља. За њега

¹ Та синтагма настала је двадесетих година 20. века у Совјетском Савезу. Она се оригинално приписује совјетском писцу и комесару за образовање Анатолију Луначарском. Њу, по први пут, спомиње Лав Троцки у својој књизи *Књижевност и револуције*, у којој пише о „књижевним сапутницима револуције“ (Видети у: Lav Trocki, *Književnost i revolucija*, Rijeka 1971).

² О томе више у: Наташа Милићевић, *Југословенска власић и српско грађанство 1944–1950*, Београд 2009, 461–572.

није било места ни с гледишта комунистичког програма, нити стварних односа снага у друштву. Грађанство је требало уништити као класу да би се успоставило друштво социјалне правде. То је значило и рушење свих услова грађанског поретка.³ Комунистичка партија Југославије је, и поред снаге и освајања власти, била принуђена да тај циљ прикрива, исто као и у рату. Уместо народноослободилачке, сада је користила народнофронтовску фразеологију. На то су утицали унутрашњи, а још више међународни разлози. Наиме, комунисти су ради међународног признања промена остварених у рату обећали Савезницима, пре свега Великој Британији, да неће уводити комунизам у Југославији.⁴ Због тога су прихватили да у политички живот укључе „некомпромитоване“ грађанске политичаре, обнове политичке партије и успоставе одређене демократске процедуре и институције (на пример слободу штампе, право избора, право на удруживање, независно судство и сл.).⁵ Они нису, пак, имали намеру да деле власт, нити да их дуже толеришу у политичком животу. Осим тога, комунисти су одрицали вредност демократији западног типа и вишестраначком систему. При томе, позивали су се на лоше искуство у Краљевини Југославији, на завођење диктатуре, на „лажни парламентаризам“, на страначке свађе, на њихову оштру подељеност, на понашање страначких вођа.⁶ Окренути совјетском узору друштва и државе давали су предност једнопартијској диктатури, али је још увек нису изједначавали са совјетском. Југословенски комунисти су се залагали за „народну демократију“, као прелазну форму према совјетском типу политичког система. Она је, према њима, настала у условима ослободилачког и антифашистичког рата. Истицало се врло јасно: „То је демократија за народ али не и за народне непријатеље“.⁷ Такво терминолошко одређење има и употребну вредност, посебно ако се има у виду да

³ Nataša Miličević, *Обрачун с класним непријатељем: случај српског грађанства (1944–1950)*, у: *Slovenija v Jugoslaviji* (ured. Zdenko Čepič), Zbirka Vpogledi 10, Ljubljana 2015, 319–320; Исти, *Југословенска власт... 87–88*.

⁴ Тај захтев прихваћен је још у августу 1944. године на састанку Тита и Черчила (Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu (1939–1945)*, Beograd 1992, 659; Branko Petranović, Sava Dautović, *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje 1945–1948, (Iskustvo „narodne demokratije“ kao partijske države)*, Beograd 1994, 326).

⁵ О томе више у: Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu (1939–1945)*, Beograd 1992, 670–707; Исти, *Југославија на размеђу (1945–1950)*, Подгорица 1998, 9–30; 65–90; Н. Милићевић, *Југословенска власт... 95–98*. На поменуте уступке комунисти су се обавезали и споразумима Тита и Шубашића, које су потврдили Савезници, а и прихватањем опште Декларације о ослобођеним земљама, Кримској препоруци.. (В. Petranović, *Srbija...*, 648–651; Исти, *Југославија на размеђу...*, 9–30; 65–69, 90; Н. Милићевић, *Југословенска власт... 95–97*).

⁶ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци I*, 263; Говор на митингу жена од 28. јануара 1945; Мих. С. Петровић, *Најрасно демократијасање*, Политика, 30. август 1945, 1; N. Miličević, *Обрачун с класним непријатељем...*, 323.

⁷ Совјетска демократија је била могућа само у социјалистичком уређењу, које је југословенско друштво тек требало да досегне у наредном периоду (*Борба*, 29. август 1945, 2).

је КПЈ сматрала да је грађанство ради очувања класних позиција, односно из „социјалне себичности“, сарађивало са окупатором и закорачило у колаборацију и националну издају.⁸

Грађанске снаге и поједници могли су, у складу са наведеним околностима, да имају само улогу „толерисаних“ односно „нужних“ сарадника, односно у партијском речнику „сапутника револуције“. Ништа више од тога. У том оквиру је прихваћена и сарадња с Драгољубом Јовановићем. Истраживачи помињу да је Драгољуб Јовановић тек од избора у јесен 1945. године постао „пуки сапутник“, а да је до тада „лојални савезник“ и „лојални сарадник“ Комунистичке партије.⁹ То јесте тачно. Али пре би се могло рећи да је он од почетка доживљаван од комуниста као „сапутник револуције“. То аргументујемо чињеницом коју смо раније поменули, о ставовима Комунистичке партије према грађанству, грађанским политичким снагама, демократији и политичком плурализму. Сам термин „сапутник револуције“ пак довољно је широк да обухвати и истакнута термилошка рашчлањивања, која опет више говоре о нивоу сарадње или несарадње између Драгољуба Јовановића и комуниста.

За комунисте, као најважнију снагу нове југословенске власти, Драгољуб Јовановић био је од почетка прихватљив по више основа. Он је био врстан интелектуалац и политичар грађанске левице, који је у средиште своје борбе ставио борбу за бољи положај и права сељака; имао је у предратном периоду добар однос са комунистима, док су идеје за које се залагао, као и његова Народна сељачка странка, умногоме имале сличности са комунистичким, међу којима је најважнија била борба за социјалну правду; оштро се супротстављао предратним режимима и због тога био затваран; био је и одлучан борац за стварање ширег народнофронтског круга против фашизма и сл.¹⁰ С друге стране, он се није компромитовао сарадњом са Немцима, нити са Равногорским покретом Драже Михајловића, а ни са владом Милана Недића. Рат је провео скривајући се у селима око Београда и у самом Београду.¹¹ Иако је на почетку рата било и одређених разговора о заједничкој сарадњи између КПЈ и Драгољуба Јовановића, она није реализована.¹² Јовановић је изгледа сматрао да кривица за то не лежи само на њему, већ и на комунистима.¹³ Често је истицао да он можда није учест-

⁸ Велика антифашистичка скупштина народној ослобођења Србије (9–12.11.1944), Београд 1945, 185; Н. Милићевић, *Југословенска власт...*, 96–97.

⁹ Vojislav Koštunica, Kosta Čavoški, *Stranački pluralizam ili monizam. Obnova i zatiranje posleratne opozicije*, Београд 1990, 88; В. Petranović, S. Dautović, *n.d.*, 403.

¹⁰ О томе више у: Надежда Јовановић, *Животи за слободу без страху (Сведоштво о животи и делу др Драгољуба Јовановића)*, Београд 2000, 151–259, 279–305.

¹¹ Исто, 362–381.

¹² Исто, 364–381.

¹³ Тај закључак је могуће извући из контрапитања која је поставио приликом његовог хапшења и испитивања 22. октобра 1944. године од припадника Одељења за заштиту народа (Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене 7, Mezza voce*, Београд 1997, Београд 1997, 163).

вовао у борби, али да је велики број његових страначких сабораца био у партизанским редовима и страдао у борби заједно са комунистима. Према тадашњим сазнањима, од 15 чланова Извршног одбора десет је страдало или одведено у Немачку, док је од 74 члана Главног одбора Народне сељачке странке 30 изгубило живот у рату.¹⁴ Одлука о прихватању Драгољуба Јовановића је за комунисте била много лакша него, на пример, одлука о прихватању Милана Грола. Знали су да на Јовановића и његову странку могу да рачунају. Није им било лако да се одлуче и прихвате Грола, јер он није био по вољи Совјетског Савеза. Међутим, комунистима је било важно, због имица новог режима, да га имају у власти, као угледног политичара из Србије са беспрекорном прошлошћу и завидним међународним угледом. Сам Милан Грол је, с друге стране, и пре уласка у Привремену владу Демократске Федеративне Југославије почетком марта 1945, истицао да жели да сарађује са револуционарним снагама у обнови земље, нарочито у успостављању демократског поретка. Одбио је, међутим, да са својом Демократском странком уђе у Народни фронт, не желећи да у њему „статир“ и буде „пуки сапутник“.¹⁵ Милан Грол је, без сумње, био свестан да Комунистичка партија има превласт у Народном фронту. Није био спреман да буде инструмент управо у гашењу демократије за коју се „борио целог живота“.¹⁶ Он је већ пред изборе у јесен 1945, постао и центар окупљања свих људи незадовољних стањем у земљи. Представницима власти је, због унутрашњег и међународног одјека, тешко падала свака његова критика на рачун недемократских закона и понашања „нове власти“ и комуниста.¹⁷ Драгољуб Јовановићу је, попут Грола, прихватио сарадњу када му је, после одређене задршке, била понуђена децембра 1944.¹⁸ Али, он се, за разлику од њега, у фебруару 1945, заједно са Народном сељачком странком, укључио у Јединствени Народноослободилачки фронт за Србију (ЈНОФ за Србију). У преговорима са комунистичким представницима руководио се следећим начелом: „Ја не бих желео да учествујем, него да сарађујем.“¹⁹ Инсистирао је дакле не на пуком учешћу, већ на стварној сарадњи у којој нема подређености једне стране, у овом случају његове. Тражио је да све странке, па и његова, задрже политичку посебност унутар Фронта. Подвлачио је потребу

¹⁴ Архив Србије (АС), Савез социјалистичког радног народа Србије (ССРНС (НОФС)), ф. I; Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 223; Dragoljub Jovanović, *Sloboda od straha. Izabrane političke rasprave*, (prired. Božidar Jakšić i Nadežda Jovanović), Beograd 1991, 378–379, *Pismo Izvršnom odboru JNOFa Srbije*, 14. februar 1945.

¹⁵ Мира Радојевић, *Милан Грол*, Београд 2014, 274–321; В. Petranović, S. Dautović, *n.d.*, 405–406.

¹⁶ М. Радојевић, *n.g.*, 282; Бранко Петрановић, *Привремена влада Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ): састав, структура, мисио у систему власни, мере*, Историјски гласник, 1–2, Београд 1986, 122.

¹⁷ В. Petranović, S. Dautović, *n.d.*, 406; М. Радојевић, *n.g.*, 298–321.

¹⁸ Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 183–198.

¹⁹ Исто, 191.

да се бар кроз две главне странке, једне сељачке и друге радничке, ако не и више њих, обнови демократија.²⁰ Добио је неке тражене уступке, попут задржавања политичке индивидуалности странке. То је истакнуто и кроз изјаву о његовом и страначком приступању Фронту. Убрзо је заузео високе позиције унутар Народног фронта (члана Извршног одбора), а касније и друге положаје у скупштинским телима (члан у АСНОС-у, односно Народној скупштини Србије и Председништву АВНОЈ-а).²¹ Упоредо је враћен на Правни факултет, где је наставио да се бави педагошким радом.²²

За комунисте је Драгољуб Јовановић могао само да буде „сапутник револуције“ а не равноправан политички партнер, што је желело и чему се надао. Такво „сапутништво“ било је бременито, пуно изазова, видљивих и невидљивих опасности и препрека и најчешће се претварало се „непријатељство“. То је Драгољуб Јовановић схватио и пре самог формалног уласка у Народни фронт. Наиме, он се, са неким својим саборцима, у време борби за ослобођење Београда суочио са привођењем од стране Одељења за заштиту народа (ОЗН-е) због летка под насловом „Браћо сељаци“, који је требало да буде лепљен по граду. Њиме је хтео да у своје име и у име своје странке поздрави ослобођење и њене кључне факторе – Народноослободилачку војску, Тита и Совјетску Русију, укаже на значај своје странке у народноослободилачкој борби, исказе подршку изградњи новог друштва заснованог на социјалној правди, али и позове сељаке да помогну том друштву. У суштини, истакао је спремност да тој изградњи да свој допринос заједно са саборцима из странке. Међутим, ослободиоцима из редова ОЗН-е није се допало што се, поред поздрава Титу, налази и поздрав Драгољубу Јовановићу и Народној сељачкој странци. Тај поздрав, који је накнадно додат од омладинца странке, био је само покушај да се истакне постојање и страначка индивидуалност.²³ Само хапшење пак Јовановић је тешко поднео; био је ухапшен у време ослобођења земље од оних са којима је раније сарађивао и због којих је управо зато био, на неки начин, одбациван од грађанских снага, као човек близак комунистима.²⁴ Хапшење је, без дилеме, требало да покаже у чијим је рукама сада моћ. У исто време, било је и других показатеља да сарадња неће бити нимало лака. Један од њих дошао је од Благоја Нешковића, који га је непосредно после ослобођења Београда, иако без директног

²⁰ Исто, 198–209; Н. Јовановић, н.д., 395–400; D. Jovanović, *Sloboda od straha...*, 378–379, Pismo Izvršnom odboru JNOF-a Srbije, 14. februar 1945.

²¹ Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 238; Н. Јовановић, н.д., 382–383.

²² Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 176.

²³ D. Jovanović, *Sloboda od straha...*, 377, Летак „Браћо сељаци“, 15. октобар 1944; Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 159–160, 164, Н. Јовановић, н.д., 382–383.

²⁴ Д. Јовановић је покушао, како је касније забележио, да прикрије хапшење, свестан да његово грађанско суседство у Професорској колонији, где је становао, није никада благонаклоно гледало на његову блискост и сарадњу са комунистима. Исто тако, хапшење је било и предмет разговора приликом преговора о сарадњи (Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 165, 189).

помињања имена, оптужио за „скривање у мишијој рупи“ током окупације, док је други сличан акт предузео његов саборац Живота Ђермановић на заседању Антифашистичке скупштине народног ослобођења Србије у новембру 1944, именујући га као човека који није сарађивао с окупатором, али се није ни одазвао позиву комуниста да учествује у борби против окупатора.²⁵ У ствари, он је на овај начин приказан као супарник кога треба ослабити, било рушењем његовог угледа, било издајама и напуштањима саборца. Не треба заборавити да се између комуниста и Јовановића још у предратно време водила борба за утицај на српском селу. Та борба је после ослобођења настављена у битно другачијим околностима, у којима је Комунистичка партија сада имала моћ и снагу да Драгољуба Јовановића и Народну сељачку странку онемогући у деловању и постепено истисне са српског села. Сељаци су за комунисте били један од „три фактора“ друштвеног преображаја, који, поред радника и „поштене интелигенције“, „мора“ да буде укључен у стварање новог лика друштва.²⁶

С друге стране, и поред поменутих предности које су говориле у прилог сарадњи, Јовановић је имао и један недостатак који је био виљив управо у иступима поменутих комунистичких функционера и страначких сарадника – пасивно држање у рату. Комунисти су неретко неучествовање у борби против окупатора користили у обрачуну са „сапутницима“. То им је у односу на комунисте одузимало легитимност. А неретко је Комунистичка партија, која је све екстензивно тумачила, изједначавала пасивност под окупацијом са саботирањем борбе и са подршком окупатору. То је садржано у већ исказаним ставовима о грађанству, по којем се оно на првом месту бринуло за сопствени лични и социјални положај, а тек на другом за народни интерес.

У сваком случају, почетак сарадње показао је да постоји велико неповерење између Јовановића и Комунистичке партије. Оно се, како је време одмицало, само продубљивало. Док су се „сапутници“, па и они „недовољно покорни“ држали прокламоване линије, уз понеко искакање, ишло је мање више без драматичних проблема. „Сапутнике“ је у том периоду донекле штитила и од Савезника наметнута „политика компромиса“. Међутим, у позадини ове сарадње текао је „обрачун“ са остацима фашизма, сарадницима окупатора, противницима „нове власти“ и противницима „изградње новог друштва“, видљив кроз непрестана хапшења, суђења, кажњавања.²⁷ Драгољуба Јовановића је тај „обрачун“ озбиљно узнемиравао, што је исказао и кроз никад објављени чланак *Слобода од сйраха*, којим је требало да оба-

²⁵ Д. Јовановић, *Полиитичке усйомене* 7, 161, 171.

²⁶ Ј. Б. Тито, *Говори и чланци I*, 331, Први говор у Шумадији, 18. јун 1945; Наташа Милићевић, *Комунистичка сйрашјеија йрема срйској инйтелиенцији 1944–1950*, у: Срби и Југославија: држава, друштво, политика (уред. Момчило Исић), Београд 2007, 293.

²⁷ О томе више у: Н. Милићевић, *Јујословенска власй...*, 237–401; Srđan Svetković, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944–1953*, Beograd 2006.

вести ширу јавност о приступању Народне сељачке странке ЈНОФ-у Србије и њеним циљевима.²⁸ У чланку је, поред залагања за вишепартијски систем и демократију, ЈНОФ као демократску организацију „неукаљаних странака, група и појединаца“ истакао потребу да се обезбеди правна сигурност, односно право на слободу од страха и несигурности. Њиме је имплицирао да у друштву постоје страх и правна несигурност. То је имало високу политичку осетљивост и без сумње је утицало да чланак не буде објављен.²⁹ Због тога је препоручивао да треба створити услове „да нема разлога да се боји свако ко поштено ради и добро мисли“. Упозоравао је да се од страха „морају ослободити сви које село зна као исправне и честите. А село зна. У граду је теже доћи до истине и до правде, али и то се може ако оптужени има могућност да се брани и ако је суђење јавно“. Сматрао је да један од задатака његове Народне сељачке странке у Фронту треба да буде управо борба за повећање слободе од страха „како носиоцима новог поретка тако обичним грађанима који су склони да зазиру од свих јавних органа, па и од данашње, народне власти.“³⁰ А да би се то остварило, неопходно је да Фронт буде што „многољуднији, богатији политичким нијансама, интелектуалним и моралним вредностима...“. Једном речју, тражио је да Фронт буде демократска организација.³¹

Истраживачи су већ уочили да се у односу између Драгољуба Јовановића и комуниста могу издвојити два периода: први је трајао 1944–1945, односно до избора у јесен 1945. године и други од почетка 1946. до краја 1947. У првом је Јовановић показивао мање више лојалну сарадњу, док је у другом постао отворени критичар мера и метода Комунистичке партије. У првом је сарадња отварала пут ка интеграцији, док је у другом „несарадња“ водила ка репресији.

У том првом периоду, Драгољуб Јовановић је своју сарадњу исказивао кроз, на пример, присуство на митинзима и зборовима,³² предавања, изјаве

²⁸ Драгољуб Јовановић и Милентије Поповић су се договорили да напишу по чланак и тако, сваки са своје стране, обавесте јавност о приступању НСС странке Народном фронту. Чланак М. Поповића је изашао у *Борби*, док чланак Д. Јовановића, који је предат *Полицији*, није (Д. Јовановић, *Полицијске усјомене* 7, 224).

²⁹ Д. Јовановић, *Sloboda od straha...*, 389–391, Чланак „Слобода од страха“, 1. март 1945; Д. Јовановић, *Полицијске усјомене* 7, 224–226; Н. Јовановић, н.д., 401–402.

³⁰ Он је једнима и другима поручивао да постоје разлози зашто не треба да се боје: „Власт не треба да се боји, може да буде присебна, мудра и умерена, баш зато што је чврсто и темељно постављена. Народне масе не треба да се боје управо зато што нису насамо са органима власти, ни са владом, ни са једном партијом. Уколико још нема довољно договарања и контроле – а без тога не може бити демократије – биће једног и другог све више, јер је то у логици самог новог устројства, у суштини Јединственог народноослободилачког фронта.“ (Д. Јовановић, *Sloboda od straha...*, 391, Чланак „Слобода од страха“, 1. март 1945; Д. Јовановић, *Полицијске усјомене* 7, 225–226; Н. Јовановић, н.д., 401–402).

³¹ Д. Јовановић, *Sloboda od straha...*, 391, „Слобода од страха“, 1. март 1945; Д. Јовановић, *Полицијске усјомене* 7, 226; Н. Јовановић, н.д., 401–402.

³² Поменимо само неколико примера: говорио је на митингу у част 27. годишњице оснивања Црвене армије 23. фебруара, на збору у Сопоту 27. марта, на збору у Пожаревцу

подршке појединим политичким догађајима,³³ писање чланка за новине у којима је објашњавао политички програм Народног фронта.³⁴ Консултован је и приликом формирања прве српске владе, али у њу није ушао.³⁵ Учествовао је као члан Акционог одбора за израду програма ЈНОФ-а Југославије, који је образложио на оснивачком конгресу почетком августа 1945. Тада је изабран за члана Секретаријата Главног одбора Народног фронта Југославије.³⁶ Као посланик активно је учествовао и у раду Привремене народне скупштине и њених органа.³⁷ Наизглед, та сарадња је текла у најбољем реду. Јовановићу је чак пружана могућност да повремено јавно изложи своје противљење једнопартијском систему. Стварао се тако утисак, што је за комунисте било важно као део испуњавања услова Савезника за међународно признање, о демократичности система пред изборе у јесен 1945.³⁸ У сваком случају, јавност није имала сазнања да у тој сарадњи има несугласица, ограничења, необјављених и цензурисаних Јовановићевих чланака, ометања, оптуживања и покушаја да се његова снага и утицај ослабе. Драгољуб Јовановић је, у међувремену, пролазио кроз разочарења, сумње и зебње у могућност искрене сарадње. Међу тим разочарењима ваља опет указати на оптужбу комуниста за неактивност у рату, која га је посебно вређала и понижавала. На њу се надовезивала и оптужба о Јовановићевом „подмуклом“ раду против Народослободилачког покрета и Партије и покушају да раздвоји сељаштво од Партије изречена од највиших партијских функционера на тајном Оснивачком конгресу Комунистичке партије Србије у мају 1945.³⁹ Посебно га је узнемиравала чињеница да су комунисти, преко појединих његових страначких „пријатеља“, покушавали да га изолују у сопственој странци. Неким познатијим члановима, попут Животе Ђермановић, Лала Ивановића, Нинка Петровића, нудили су положаје у органима власти и политичким организацијама.⁴⁰ У другим случајевима су, у шта сам Јовановић

7. јула 1945. итд. (Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 176, 227, 242–244; Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 8. *Оштор и казна*, Београд 2008, 36–37).

³³ Међу такве изјаве спада и подршка формирању Привремене владе ДФЈ и њеном програму од 11. марта 1945, објављена у *Политици*, изјава о задацима ЈНО-а у *Политици* од 25. јула 1945, изјава дата представницима стране штампе у *Политици* од 29. септембра 195 и сл. (Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 227; Н. Јовановић, н.д., 403–404, 673).

³⁴ У такве чланке улази, на пример, и уводник „Напредна Југославија на скупу“, објављен 31. јула у јеку припрема за оснивачки конгрес Народног фронта Југославије (Н. Јовановић, н.д., 418–419).

³⁵ Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 246; Н. Јовановић, н.д., 408.

³⁶ Н. Јовановић, н.д., 416–425.

³⁷ Исто, 427–429.

³⁸ Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 8, 58–60; Чланак „Уочи Првог конгреса ЈНОФ-а Југославије. Напредна Југославија на окупу“, *Глас*, 31. јул 1945.

³⁹ *Оснивачки конгрес КП Србије (8–12. мај 1945)*, приредили М. Борковић и В. Глишић, Београд 1972, 37; Бранко Петрановић, „Комунисти и Драгољуб Јовановић 1945 (Исечак из политичког живота Врања и Србије)“, *Врањски гласник*, књ. XXVI–XXVII, Врање 1993/94, 276.

⁴⁰ Н. Јовановић, н.д., 389.

није имао дилеме, организовали напад на њега унутар Народне сељачке странке. Поновљене су, сада од његових страначких сабораца, оптужбе да због неучешћа у борби „није достојан“ да води странку.⁴¹ У исто време, он је наставио да се залаже против једнопартијског а за вишепартијски систем. Управо у време предизборне кампање почели су организовани напади, ометања и притисци на Јовановића и друге кандидате Народне сељачке странке. Тако у неким местима појединим кандидатима НСС није дозвољено да се кандидују, под разним изговорима; на зборовима су Јовановић и остали кандидати ометани при говору од бучних присталица власти, онемогућавају им је да разговарају са чланством и бирачима, а прећено је његовим бирачима и сл.⁴² На изборима је од педесет кандидата Народне сељачке странке, поред Драгољуба Јовановића, изабрано још пет кандидата за посланике, али је сама странка претрпела, како је истакао, „најтежи ударац“.⁴³ После тог искуства схватио је да је сарадња са комунистима у оквиру Народног фронта постала врло тешка, па и скоро немогућа. У резултату избора он је видео слабљење Фронта јер Front „не може да постоји ако нема више странака“. Сматрао је да „теренски људи комуниста нису мало налили чашу, већ су је прелили“. Он је истицао да је резултат „претерано добар за комунисте“, а да је постизборна ситуација „мирење на гробљу странака које нису комунистичке“.⁴⁴

Уследио је други период односа Драгољуба Јовановића и комуниста у коме се он није мирио са улогом „сарадника“ без стварне снаге, односно улогом „пуког сапутника“ или „сакације“ унутар Народног фронта.⁴⁵ Он је постао, заједно са групом посланика тзв. сељачких странака из редова Савеза земљорадника и Хрватске сељачке странке (Милош Поповић, Радомир Тодоровић и Имро Филаговић) носилац тзв. фронтоске опозиције. Није могао, а ни желео да прихвати ову организацију као једнопартијску, већ само као вишепартијску организацију. Није одустајао ни од бриге за сељаштво и бриге за његово јачање у друштву. КПЈ у Јовановићу видела велику опасност, јер није желела да сељаштво, као „фактор“ на који је рачунала у трансформацији друштва, буде окренуто против њене политике.⁴⁶

⁴¹ О томе више у: Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 7, 247–262; Н. Јовановић, н.д., 408–412.

⁴² Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 8, 174–183, 202–209; Н. Јовановић, н.д., 440–441; Момчило Павловић, *За Тијуа или за краља: избори за Усјавојворну скујишиину 11. новембра 1945*, Београд 2007, 362–365.

⁴³ Н. Јовановић, н.д., 443.

⁴⁴ АС, ССРНС (НОФС), фац. I, Записник са седнице Извршног одбора ЈНОФ Србије од 26. новембра 1945; Н. Милићевић, *Јујословенска власт...*, 60.

⁴⁵ *Усјавојворни одбори Савезне скујишиине и Скујишиине народа 10. децембр 1945–4. јануар 1946*. Стенографске белешке, 35.

⁴⁶ Н. Милићевић, *Јујословенска власт...*, 119.

Јовановић је после избора за Уставотворну скупштину прешао у отворен напад на политику и дотадашњу праксу Партије. Ти напади су у току 1946. године постали свеобухватнији и тицали су се путева даљег развоја. Одлука да оштро иступи против режима није, како је касније забележио, донесена „ни брзо ни лако“. Прошао је претходно кроз низ унутрашњих дилема, преиспитивања и компромиса.⁴⁷ Међутим, потреба да следи сопствена политичка уверења била је јача од могућих последица. Своје иступање започео је приликом разматрања Нацрта Устава у Уставотворној скупштини крајем 1945. године. Тада се отворено заложиио за вишепартијски систем: „Ако се не призна право егзистенције свим друштвеним снагама, свим политичким снагама које желе да постоје, ако се те снаге вештачки гуше, цепају, ако се руше њихови врхови, или онемогућава њихова егзистенција – може се догодити да због те политичке опресије нова Југославија страда као што је стара Југославија страдала због националне опресије“.⁴⁸ Начин да се спречи та опасност видео је у претварању Народног фронта у политичко-партијску федерацију. Он је сматрао да Народни фронт треба да буде „схваћен као колаборација странака, не као механичка коалиција, него као органска коалиција“.⁴⁹ Критиковао је монопол власти КПЈ и испољену тежњу да се цео друштвени живот усмерава с једног места. Због стопљености државе и партије тражио је њихово раздвајање, јер постојање „државне странке“, односно њено увођење, носило је сличност са фашизмом. А „сваку сличност новог поретка са фашизмом“, упозоравао је, треба „ликвидирати“.⁵⁰ Сасвим јасно и одлучно је истицао да неће дати пристанак на стварање једнопартијског система.⁵¹ Критиковао је режим и због једностране спољне политике и заложиио се за њену уравнотеженост.⁵² Посебан део у његовом спору с владајућом већином имало је питање сељаштва, чијим се заступником сматрао. Он је захтевао његово изједначавање са радницима и најавио је стварање сељачког блока.⁵³ Упозоравао је на појаву „етатизма“ у привредном сектору, као и на чињеницу да се сељаци прелазећи у службенике „однарођавају“. Велику полемику и протесте изазвао је и оспоравањем задругарства онако како је оно решено у новом закону. Још

⁴⁷ Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 8, 221.

⁴⁸ *Уставотворни одбори Савезне скупштинe и Скупштинe народа 10. децембар 1945–4. јануар 1946.* Стенографске белешке, 28–29.

⁴⁹ Исто, 29.

⁵⁰ Исто, 30.

⁵¹ Исто, 35. Он је тада изговорио следећу реченицу: „Искрен морам бити и ја. Једнопартијски систем у нашој земљи не може бити, или не бар са нашим пристанком. Мислим да једнопартијски систем неће моћи да буде ни са пристанком сељаштва, пре свега сељаштва Србије“ (Исто).

⁵² *Прво редовно заседање Савезној већи и Већи народа. 15. мај–20. јул 1946,* Стенографске белешке, 656.

⁵³ Исто, 658–659.

оштрија била је његова критика јавног тужилаштва, предлога привредног плана и сл.⁵⁴ Примера ради, у расправи о Закону о јавном тужилаштву поново је проговорио против страха и једнопартијског система. Сматрао је да је закон легализовао „свемоћ коју тужилац има у пракси“. Такав јавни тужилац, по њему, „инкарнира диктатуру једне партије, обезбеђује једнопартијски систем!“⁵⁵ Захтевао је да се из друштва и државе „уклони страх“, јер, по његовом мишљењу, мало је „стварних непријатеља нове власти“. Таквих снага, истицао је, не треба се бојати и „не треба цео народ држати у страху, у узајамном неповерењу због тога малог броја људи, који су у ствари безбедни.“⁵⁶

Опозициона делатност Драгољуба Јовановића била је толерисана до средине 1947. године. Али је обрачун власти с њим започео знатно раније. Одређена спорост власти проистицала је из осетљивости коју је затварање овог угледног политичара и интелектуалца могло да изазове не само у земљи него и у иностранству. Радило се ипак о личности која је већ две године била сарадник комуниста, личности која је у међуратном периоду својим неуморним радом и сударом с режимом стакла ауторитет борца за социјалну правду. Већ од 1946. године, поред вербалних напада, започео је процес његове политичке и друштвене изолације. Прво је 22. јула 1946. уследила одлука да се искључи из редова посланика Скупштине Србије. Због сталних упадица, практично му није било дозвољено да одговори на оптужбе. А саму одлуку је пропраатио на свој начин, једним исказом о непостојању демократије: „Ова Скупштина, понављам, није изабрана од народа. Ни ја нисам изабран!. Ви сте ме примили једнога дана у своје друштво. Ја вам признајем право да ме више у своме друштву не држите, али сматрам да ћете тиме више изгубити ви него ја.“⁵⁷ Одмах иза тога уследила је 31. јула 1946. године одлука Савета Правног факултета у Београду да се уклони из наставе, јер је својим предавањима кварио омладину. Она му је посебно тешко пала и због понашања колега. Уклоњен је као „недостојан“ са Универзитета.⁵⁸ Истовремено је спроведен и притисак на Народну сељачку странку да га се одрекне. Конгрес странке је то

⁵⁴ О томе више у: Dragoljub Jovanović, *Sloboda od straha. Izabrane političke rasprave*, (prired. Božidar Jakšić i Nadežda Jovanović), Beograd 1991, 423–468; Надежда Јовановић, *Животи за слободу без страха: (скупштина о животи и делу др Драгољуба Јовановића)*, Београд 2000, 482–536.

⁵⁵ Dragoljub Jovanović, *Sloboda od straha...*, 438, О предлогу Закона о јавном тужилаштву, 1946.

⁵⁶ Исто, 436–437.

⁵⁷ Исто, 473, Govor о предлогу Mandatnog odbora о искључењу из Skupštine Srbije, 22. јул 1946.

⁵⁸ Исто, 484, Univerzitetski savet doneo је odluku да се Dragoljub Jovanović као nedostojan ukloni са Univerziteta, *Glas*, 11. avgust 1946; Д. Јовановић, *Политичке усјомене 8, Ојозиција-робија*, Београд 2008, 60–62.

учинио 11. августа 1946.⁵⁹ Било је и физичких напада, па је у више наврата пребијан.⁶⁰ Међутим, није одустајао. И даље му је била остављена говорница Савезне скупштине, где је наставио своју политичку борбу. Хапшење је спроведено тек маја 1947. године, а само суђење почетком октобра 1947. године, на ком је оптужен за „непријатељски рад“ под окупацијом, као и за шпијунажу. Осуђен је на девет година робије коју је издржавао у Сремској Митровици, као и на губитак политичких и појединих грађанских права у трајању од три године по издржаној главној казни робије.⁶¹

Драгољуб Јовановић је за комунисте био само „сапутник револуције“ а не равноправан политички партнер, што је желео и чему се све време надао. Његов пример показује да је једно такво „сапутништво“ било бременито, пуно изазова, видљивих и невидљивих опасности и препрека и најчешће се претварало у „непријатељство“. Иако је у првом периоду сарадња са комунистима водила ка интеграцији у „ново друштво“, други период, после избора у јесен 1945. водио је ка репресији режима према „непокорном сапутнику“. „Сапутник револуције“ престајао је бити „сапутник“ и подржавалац мера и циљева Партије, а све више отворени критичар и класичан опозиционар. За разлику од других „сапутника“, који су, уз тешке компромисе, потпуно пришли режиму и постали „невидљиве“ политичке индивидуе, Драгољуб Јовановић је, као у предратно време, био спреман да, зарад својих политичких уверења, пре свега демократије и социјалне правде, плати и највишу цену.

⁵⁹ Д. Јовановић, *Политичке усјомене* 9, 63–73.

⁶⁰ Исто, 76–79; 125–131.

⁶¹ Н. Милићевић, *Југословенска власт...*, 320–321.

A DESTINY OF A “FELLOW TRAVELER OF THE REVOLUTION”:
DRAGOLJUB JOVANOVIĆ BETWEEN INTEGRATION
AND REPRESSION (1944–1947)

NATAŠA MILIĆEVIĆ

The Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

Dragoljub Jovanović was a very prominent intellectual and political figure during the first post-war years. He was a symbol of a “fellow traveler in Revolution”. This term had been used by Bolsheviks to describe non-Communist intellectuals who cooperated with the revolutionary regime. Jovanović was “co-opted” primarily for his political importance, because he had been the leader of the People’s Peasant Party. Western Allies demanded from Yugoslav Communists to include “uncompromised” non-Communist politicians and intellectuals in order to prove the democratic character of their rule. They were just and barely tolerated. Among these politicians, Jovanović was the most acceptable one, for his Leftist peasant ideology, good relations with the Communists before the war, “good behaviour” during the war, etc. Jovanović had hoped for more than being just a “fellow traveler” of the Revolution. Although he and his Party joined the Popular Front, he tried to preserve autonomy. He was very concerned about the overly brutal repression of the regime. There were two periods in the short-term cooperation between Jovanović and the Communists. The first one was from liberation (1944) until the first election (end of 1945). The other period encompasses years 1946 and 1947. During the first period he was a loyal “fellow traveler”. In the other period he gradually ceased to “travel” together with the Communists. He criticized the regime more and more openly. His “travel” finally ended in prison. The new regime, after that, could not stand even mild critical opinions any more.

Keywords: The communist regime in Yugoslavia, “fellow travelers of revolution”, intelligentsia, integration, repression, middle class opposition